

Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü – IV
Uluslararası Güncel Sorunlar – Prof. Dr. İlhan Uzgel
14 Aralık 2010

Kürt Meselesi

Baskın Oran

baskinoran@gmail.com

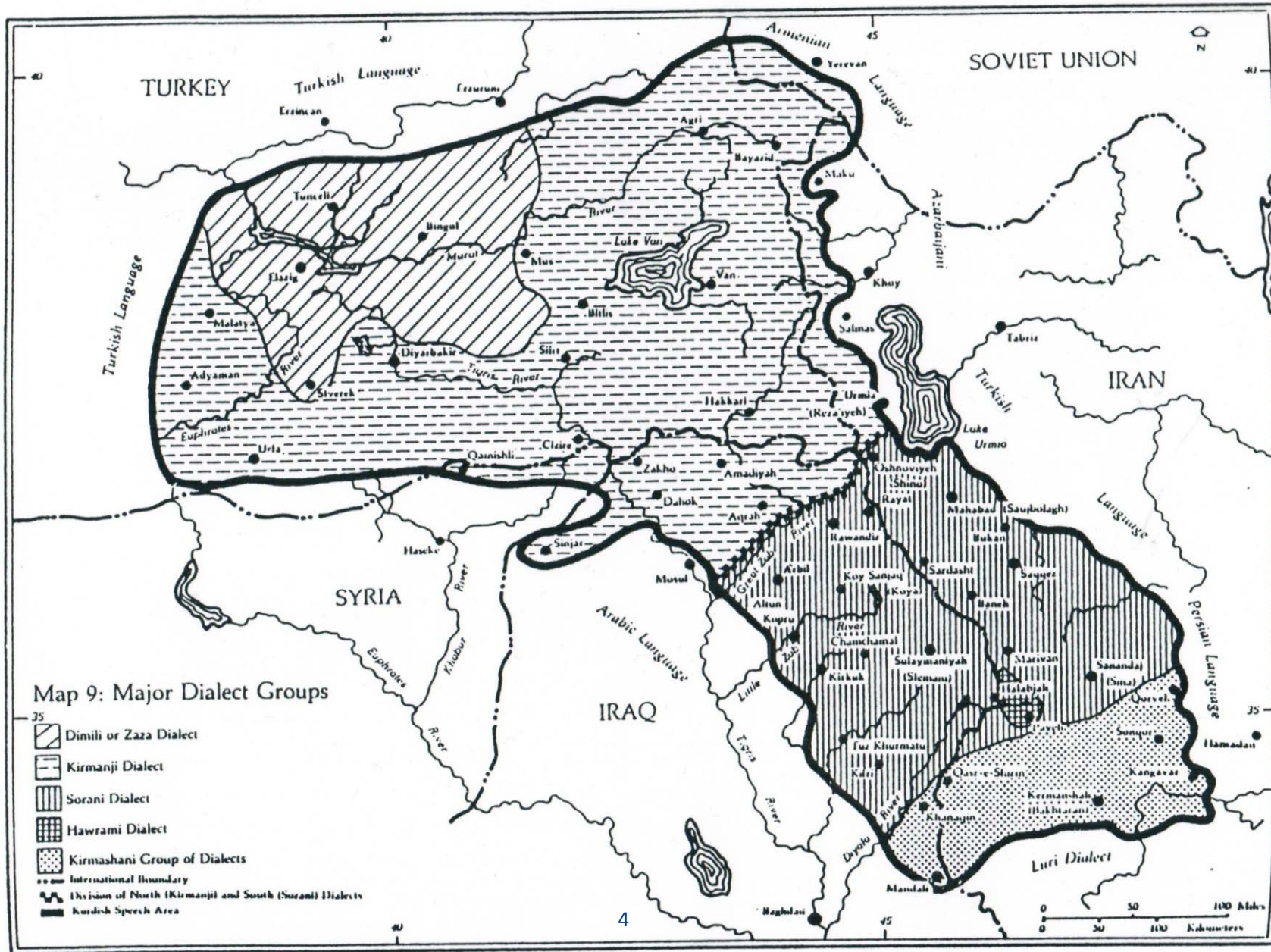
İÇİNDEKİLER

- * Temel Bilgiler: Terimler, nüfus, köken, dil.
- * Osmanlı ve Kürtler: Kısa tarihçe
- * Kürt Milliyetçilik **Duygusunu** Hazırlayan Ortam: 19.yy
- * Kürt Milliyetçilik **İdeolojisinin** Doğuşu
- * 1919-20: Uluslararası Ortam
- * 1919-23: Osmanlı, Ankara, Kürtler
- * Milli Mücadele Sırasında Kürtler
- * Kürt Milliyetçilik **Hareketinin** Doğuşu (1921 →)
- * İsyanlar ve Dağılma
- * Dersim Olayı (1937-38)
- * Kürt Milliyetçilik **İdeolojisinin** Gelişmesi (1961 →)
- * Kürt Milliyetçilik **Hareketinin** Gelişmesi (1980 →)
- * Devlet Politikası ve Kürtler: Bir Özet
- * Çözüm ve Gelecek Üzerine Tahliller.

TEMEL BİLGİLER

- * Kürdistan terimi: Etnik ve coğrafi. B. Selçuklu Sultan Sancar (ö.1157). İttihatçılara (1908) kadar.
- * Köken: İÖ 2000 Sümer yazıtı: Kardaka. İÖ 4.yy Ksenefon: Onbinlerin Dönüşü, Kardukoiler. Milliyetçiler: İÖ 10.yy Urartular (KTT). Selahattin Eyyubi. Destanlar: Meme Alan (Mem-u Zin); Nevroz: Dahhak, Kawa. Medreseler.
- * Nüfus: 7.-8. yy: İslamlaştırma. % 75 Sünni (Şafii). Aryan. 15 kadar il (1/3). 12-15 m. (%20). İstanbul.
- * Eski SSCB: 250.000, Suriye: 800.000, Irak: 4 m. (%24), İran: 10 m. (%16). İstanbul.
- * Dil: Kurmanci (3/4), Sorani, Gorani (Havrami), Zazaki (Dımılı, Kirmanci).

KÜRT DİLLERİ HARİTASI

OSMANLI VE KÜRTLER: KISA TARİHÇE

- * 1071'de Malazgirt'te Kürtler (ve Ermeniler)
- * 1514 Çaldıran: Yavuz ve İdris-i Bitlisi
  - * 11 Beylik Osmanlı tasarrufunda (sancak, tımar ve zeamet, asker); 8 Beylik babadan oğula; 5 «hükümet» (özerk)
- * 1514-1639 Tampon Dönem (1597 Şeref Han - Şerefname)
- * 1639-1923 Osmanlı Egemenliği (2'ye bölünüş; 1695 Ahmedi Hani – Mem-u Zin)
- * Tanzimat'ın Millet-i Hakime'ye ve özerkliğe etkisi
- * Milli Mücadele'de Kürtler
- * 1923 Lausanne: 5'e bölünüş.

KÜRT MİLLİYETÇİLİK DUYGUSUNU HAZIRLAYAN ORTAM

- * Beylerin Sonu: Kaos
  - * Osmanlı'da ekonomik düzenin bozulması (iltizam; 1838, 1858)
  - * 15 yıl
  - * Balkanlar (1806→) + Ermeniler + Mısır (c. 1830)
  - * Merkezileştirme ve 1806-47
  - * 93 Savaşı (1878)
- * Kaosun Sonu: Şeyhler
  - * 1808 Mevlana Halit ve Nakşibendilik
  - * Aşiret-aşırı meşruiyet
  - * Hıristiyan tehdidi algılaması, dinsel ortam
  - * Seccade ve Eyer, Tespih ve Silah
  - * 1880 Ubeydullah, 1925 Şeyh Sait
  - * Dünyevi→Uhrevi→Dünyevi
- * 1890 Hamidiye Alayları (E. sindirdi, K. denetledi, suç ortağı, böldü, özgüven verdi) ve 1892 Aşiret Mektepleri (rehin, tanıştırdı, Balkanları öğretti, aydın).

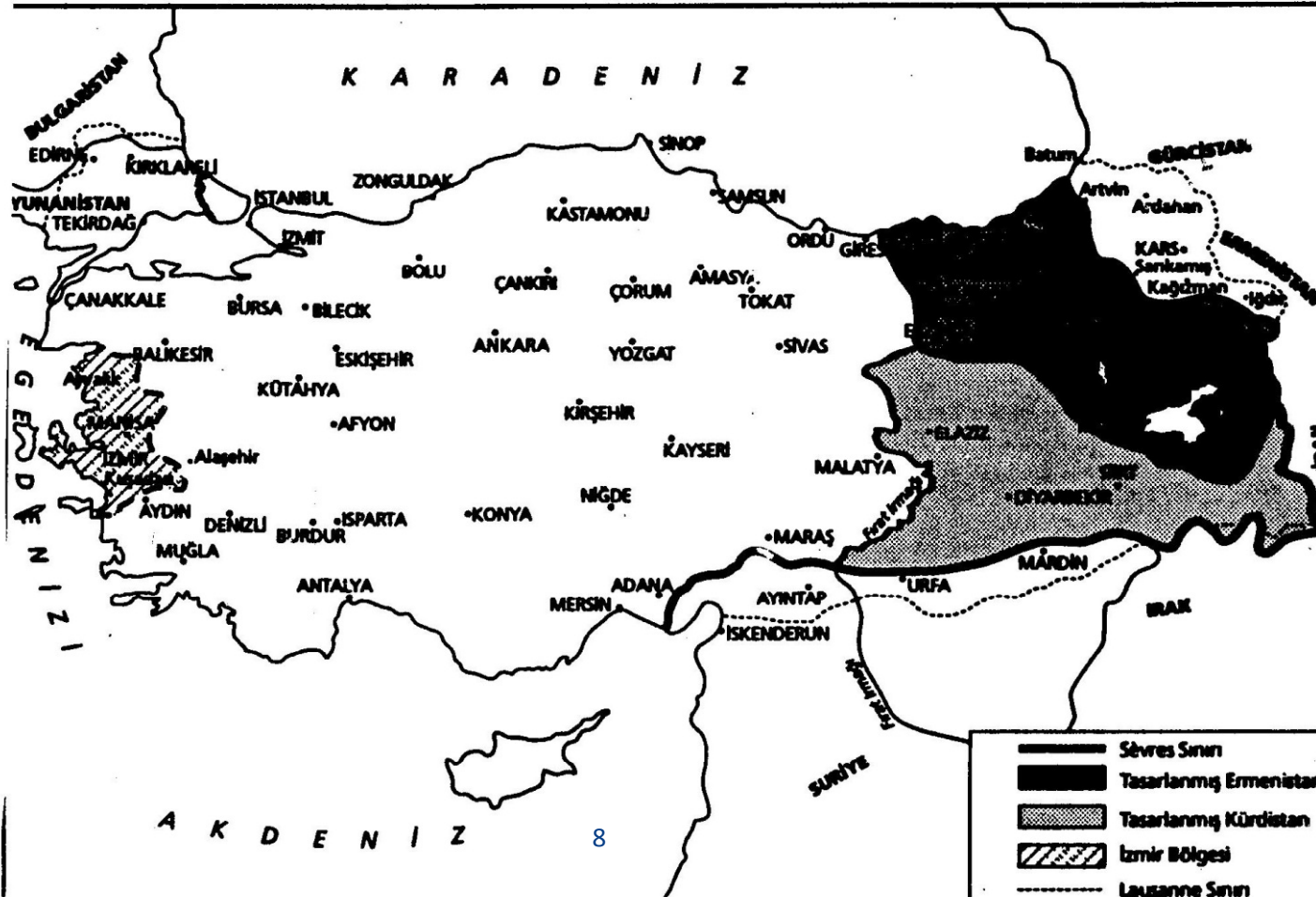
KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİ İDEOLOJİSİNİN DOĞUŞU

- * 1889 İ-T: 2/5. On yıl aynı örgütte (TİP).
- * 1898-1902 Kürdistan: Mikdat Mithat Bedirhan. Kurmançî, Türkçe de, Kahire, 31 s.
  - * (+) Aşîret M.; meşrutiyet; Jön Türkler ve Ermeniler, Mem-u Zin
  - * (-) Hamit; Hamidiye; Moskof.
- * Meşrutiyet Ortamı-1908
  - * Ulusal bilinçler bayramı. Gasprinski, H. Suphi vs. Kadri Cmlpşzd, Baytar Nuri
  - * Kürtçe sözlük, ilk örgütler, okul fikri
  - * 1910'da kapatmalar, 1912'de yumuşama, 1913'te kopma. 1914 «Dr. Fritz»: Kürtler
  - * 1917 Göç Kanunu. Geriye dönüş yasağı. Max. %5. Halk-Bey ilişkisi yok. Vilayat-ı Şarkiye.
- * Mütareke Ortamı-1918
  - * Gemi batıyor
  - * KTC: 1) Pan İslamist; 2) Özerklikçi (Seyit A.); 3) Bağımsızlıkçı (B.)
  - * Jin 1918-19:
    - * Genç Kürtler; İngiltere; köken: Medyalılar (İÖ 17.yy); Habeşistan'dan Tuna'ya; efsanelerin ve örgütün önemi, Daimi Lisan Encümeni (KDK); Kawa ve İhtilal Hakkı; Kürt hamallar: diaspora; Türkçe resmî dil baskı unsuru; «Kürdüm, kıvanç duyuyorum», ortak dil ve yazı ihtiyacı; iş takibi; «Mademki Nuh'un gemisi Cudi'de kaldı, Tufandan beri buradayız».

1919-20 ULUSLARARASI ORTAM

- * Wilson, Balkan ve Arap bağımsızlıkları, Şerif P. + Boğos Nubar P.
- * Sevrès Barış Antlaşması: Md. 62 ve 64

Sèvrès Sonrası Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılması Tasarlanmış Bölgeler

1919-23: OSMANLI, ANKARA, KÜRTLER (1)

- * Kürtlere büyük ihtiyaç var
- * 1) İstanbul Hükümeti
- * 2) Amasya Protokolleri no. 2
- * 2) Ankara Hükümeti
  - * Nutuk Cilt III'deki telgraflar
  - * Erzurum ve Sivas kongre beyannameleri
  - * Misak-ı Milli, madde 1
  - * TBMM tutanakları
  - * 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu madde 11
  - * Ocak 1923 İzmit basın toplantısı
  - * Temmuz 1923 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tadilat tasarısı
  - * Temmuz 1923 Lausanne Barış Antlaşması.

1919-23: OSMANLI, ANKARA, KÜRTLER (2)

- * 10.07.1919 Sadaret: Kürdistan'da Kürt vali ve memurlar
- * Mayıs ve Haziran 1919: “Kürt kardeşlerimin... hürriyeti ve refah ve ilerlemesinin vasıtalarını sağlamak için sahip olmaları gereken her türlü hak ve imtiyazların verilmesine tamamen taraftarım” (Cemilpaşazade Kasım Bey’e telgraf, 16.06.1919; Nutuk Cilt III).
- * 07.08.1919 ve 11.09.1919-Erzurum ve Sivas kongreleri beyannameleri: Erzurum: “[Doğu illerinde] yaşayan bütün İslami unsurlar, yekdiğerine karşılıklı bir fedakarlık duygusuyla dolu ve ırkî ve toplumsal durumlarına saygılı öz kardeşirler”. Sivas’ta daha da güçlü: “ırkî ve toplumsal haklarına”.
- * 22.10.1919-Osmanlı Hükümetiyle yapılan Amasya Protokolü no.2: “... Kürtlerin gelişme serbestisini sağlayacak şekilde ırksal ve toplumsal haklar bakımından desteklenmelerine, daha iyi duruma getirilmelerine izin verilmesine...” Gerekçe: «İngilizlerin bölücü çabalarını engellemek için Kürtlere bu hakları vermek gerekir».

1919-23: OSMANLI, ANKARA, KÜRTLER (3)

- * **Misak-ı Milli** (28.01.1920): 1. maddesinde, bir bütün oluşturan milli toprakların tanımı: “... dinen, ırken ve emelen birbirine bağlı, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen, birbirlerinin **ırksal ve toplumsal hakları ile bölgesel koşullarına** tamamen saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğu”nun oturduğu yerler.
- * 24.04.1920 TBMM: “Erzurum Kongresi’nin çizdiği milli hudut] dahilinde yaşayan İslami unsurların her birinin kendisine özgü olan **bölgesine, âdetlerine, ırkına özgü olan imtiyazları ... kabul ve tasdik edilmiştir.**” ; “**İnşallah, varlığımız kurtulduktan sonra (inşallah sesleri) kardeşler arasında çözümlenip sonuçlandırılacağından... teferruata girilmemiştir.**”
- * 1 Mayıs 1920 TBMM: “Yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ile riayetkardırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırki, içtimai, coğrafi hukukuna daima riayetkar olduğunu tekrar ve teyid ettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik”
- * 03.07.1920 TBMM: “Milli hudutlar... içinde yaşayan ve çeşitli İslami unsurlar birbirlerine karşı **ırkî, bölgesel, ahlakî bütün haklarına** saygılı öz kardeşlerdir. **Dolayısıyla onların arzularına aykırı bir şey yapmayı biz de arzu etmeyiz.**”.

1919-23: OSMANLI, ANKARA, KÜRTLER (4)

- * Ocak 1921 Anayasası Md. 11: “Vilayet... özerktir. Vakıflar, Medreseler, Eğitim, Sağlık, İktisat, Ziraat, Bayındırlık ve Sosyal Yardım işlerinin tanzim ve idaresi vilayet şûralarının yetkisi dahilindedir.” Bu şûraları da ilgili vilayetin halkı seçiyor. Özerklik o kadar geniş ki, bu konularda valinin yetkisi yok. Nitekim Md. 14: “[TBMM’nin seçtiği] Vali yalnız devletin genel görevleriyle yerel görevler arasında uyumsuzluk olursa müdahale eder.”
- * 01.03.1922 TBMM: “Türkiye halkı... gelecek ve menfaatleri ortak olan bir toplumdur. Bu toplulukta ırkî haklara, toplumsal haklara ve bölge şartlarına saygı, iç siyasetimizin esas noktalarındandır.”
- * 16.01.1923 İzmit Basın Toplantısı : “Anayasamız gereğince zaten bir tür yerel özerklikler oluşacaktır. O halde o ilin halkı Kürt ise, onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir”. “Bundan başka Türkiye’nin halkı söz konusu olurken, o-nları da [Kürtleri] beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendilerine ait sorun yaratmaları daima mümkündür”.
- * Bütün bu belgeler şunu söylüyor: Her bir unsurun özelliklerine saygılı olduğumuz için bu ülke bölünmeyecek. İşte bu, mantıken, saygılı olmazsak mazarrat çıkar anlamı taşıyor.

1919-23: OSMANLI, ANKARA, KÜRTLER (5)

* Temmuz 1923, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tadilat taslağı:

- * Md. 12: “Türkiye’de ahval-i fevkalade müstesna olmak üzere, **Türkiyeliler** için seyrü sefer serbesttir”;
- * Md. 13: “Emr-i tedris serbesttir. Kanun dairesinde her **Türkiyeli** umumi ve hususi tedrise mezundur”;
- * Md. 14: “Mektepler ve bilumum irfan müesseseleri devletin taht-ı nezaret ve murakabesinde. **Türkiyelilerin** talim ve terbiyesi bir siyak-ı ittihat ve intizam üzere olmak mecburidir”;
- * Md. 15: “**Türkiyeliler** nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sınaat ve felahat için her nevi şirketler teşekkülüne mezundurlar”.

* Türk ve Türkiye

* Lausanne Barış Antlaşması

- * Md. 39/4: «**Herhangi bir Türk uyruğunun**, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.»
- * Md. 39/5: «Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, **Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına**, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.»

MİLLİ MÜCADELE SIRASINDA KÜRTLER

- * Milli Mücadeleyi desteklediler:
  - * Ermeni faktörü
  - * Din faktörü
  - * Vaatler
- * İstisnalar:
  - * 1921 Koçgiri (Zo-Lo)
  - * Azadi: kuruluşu (1921 ?), 1924 Nasturi İsyanı-telgraf
- * Erzurum ve Sivas Dönemi
  - * Erzurum: Erzurum ve Trabzon. 22/54 Kürdistan'dan. Diyarbakır delegeşi.
  - * Heyet-i Temsiliye 3/8 Kürt.

KÜRT MİLLİYETÇİLİK HAREKETİNİN DOĞUŞU

- 1) Ulus-devletin kurulması
  - * 1924 Halifelik
  - * Merkezileştirme
  - * 1924 Anayasası
    - * İl özerkliği
    - * Türkçe şart (md. 12)
    - * Türkiye ve Türkiyeli → «Türk» (md. 10)
    - * Anayasada 25 ve 37 değişiklikleri: «Türk devleti», «Türk milleti», «Her Türk», «Bütün Türkler»
- * 2) Sosyo-ekonomik-kültürel ortam değişikliği
  - * Tarımda kapitalistleşme
  - * K-G Kürdistan: Hayvancılık (yayla yasağı)
  - * Askerlik, vergi
  - * Hilafet
  - * Ulus-devlet'in OD'ya yabancılığı (çokkültürlülük).

SONUÇ: İSYANLAR ve DAĞILMA

Sadece 2 tane

*1925 Şeyh Sait:

- * Azadi. Piran. Halit Bey idam. 1921 Anlaşmasıyla çözüm
  - * İngiliz kışkırtması yorumu: Silah katalogları
  - * Dinî yorum: Sloganlar (tavsiye edildi)
  - * Feodal yorum: Ağalık
  - * Ulusal yorum: Savcı ve mahkeme başkanı

*1930 Ağrı:

- * Hoybun ve İhsan Nuri
- * Modernite
- * K. Ağrı

*Ağrı'dan sonra dağılma, yılgınlık, Hoybun, 1938-48 tam.

DERSİM OLAYI: 1937-38'DE NE OLDU?

- Bir milletvekili: “... **Dersim** isyanında... analar ağlamadı mı? Kimse ‘analar ağlamasın, mücadeleyi durduralım’ dedi mi? İlk siz diyorsunuz. Çünkü sizin terörle mücadele cesaretiniz yok.”
- Gündeme geldiğinde:
  - “Dersim’i İnönü ve Bayar yaptı; hasta Atatürk’ün haberi yoktu”
    - **Dersim’in fethi 1926’da (hatta, 1925’te) başladı**
  - “İsyan çıkınca devlet tabii ki bastırır”
    - **Dersim isyan etmedi**
  - “Dersim eşkıyalığı bir türlü önlenemiyordu”
    - **Dersim’de asayiş sorunu yoktu.**

1937-38'in ARKA PLANI: DOĞU'DA DURUM

- * PKK'ya gelene kadar sadece 2 Kürt isyanı. DiĐerleri, asayiş olayları ve bastırma harekâtları
- * E. Albay Reşat Hallı, "Türkiye Cumhuriyetinde İ İsyenlar": 18 isyan, 17'si "Kürt isyanı"
  - * Rakotan ve Raman **Tedip** Harekâtı (9-12 AĐ. 1925)
  - * Bicar **Tenkil** Harekâtı (7 Ekim-17 Kasım 1927)
  - * Savur **Tenkil** Harekâtı (26 Mayıs-9 Haz. 1930)
  - * Sason ayaklanmaları (1925-37): Tertari Badik'in gelini olayı (Korg. Cemal MadanoĐlu).

NEDEN “İSYAN” SÖYLEMİ ?

- * 1930’dan sonrakilerin tümü de Maraş, Çorum, Sivas, Gazi olaylarından daha masum: Egemen ve silahlı çoğunluğun → mazlum ve silahsız Alevi azınlığa saldırısı
- * Niye “isyan” deniyor?
- * 1924’te bir tekdüzeleştirme projesi başlamış: **“Ulus-devlet”**. Ona “isyan” lazım. “Her şey kendi zıddıyla vardır” (dikotomi)
- * İki amaç:
  - * Bölgesel amaç: Şark Islahat Planı’yla Kürtleri asimile etmek
  - * Ulusal amaç: Takrir-i Sükun Kanunu’yla herkesi susturmak.

DERSİM OLAYI'NDA GÖRECEKLERİMİZ

- * 1937 gelirken Ulus-devlet cephesinde durum
  - * Zihniyet
  - * Eylem
- * 1937'de Dersim'deki zihniyet,
- * Bugün Dersim'de zihniyet.

ULUS-DEVLET CEPHESİNDE DURUM: ŞARK ISLAHAT PLANI (24 EYLÜL 1925)

* Cezalandırma:

- * Sürgün (md. 5, 9, 15)
- * İsyân masraflarının bölge halkına ödettirilmesi (md. 8), halktan para toplayarak karakol inşası (md. 17)
- * Küçük memuriyetlere dahi Kürt memur tayininin önlenmesi (md. 10), mahkemelerde yerli yargıç bulundurulmaması (md. 3)
- * Ermenilerden kalan arazinin Kürtlere kiraya dahi verilmemesi (md. 5)

* Asimilasyon

- * Kolonizasyon: Ermenilerden kalan araziye Karadenizlilerin ve 10 yıl içinde 500.000 Kafkas/Balkan göçmeninin iskânı (md. 5)
- * Acilen yatılı okullar ve “mükemmel kız mektepleri” açılması (md 14), Fırat’ın batısında Kürtçe konuşmanın “behemehal” yasaklanması ve “kız mekteplerine ehemmiyet verilerek kadınların Türkçe konuşmalarının temini (md. 16)
- * “Çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka lisan kullananlar”ın cezalandırılması (md. 13).

ULUS-DEVLET CEPHESİNDE DURUM: 1930 TÜRKLEŞTİRME GENELGESİ

- * “Yabancı lehçelerle görüşen köyler”den küçük dağınık olanları “civar Türk köylerine” dağıtılacaktır (md. 3)
- * “Bilhassa kadınlar arasında” Türkçenin yaygınlaştırılmasına çalışılacak, “Türk kızlarının Türkçe konuşmayan köylülerle evlendirilmesi teşvik” edilecek, “Türkçe bilmeyen köylü kadınları şehirlere celbedilerek Türk evlerine münasip hizmet ve suretlerle” yerleştirilecektir.
- * “... hülasa; dillerini, âdetlerini ve dileklerini Türk yapmak, Türk’ün tarihine ve bahtına bağlamak her Türk’e teveccüh eden milli ve mühim bir vazifedir”.

TÜRKÇEDEN BAŞKA DİL KONUŞMA CEZASI (Son Posta, 23 Eylül 1932)

Dörtyolda

Türkçeden Başka Lisan Konuşulmıyacak

Dörtyol, (Hususi) — Kaymakamlık tarafından umumî mahallerde Türkçeden başka herhangi dil konuşanlar hakkında şiddetli takibat yapılarak ağır cezalar verileceği tellâllarla ilân edildi.

★ Şu birkaç gün zarfında Ziraat Bankası portakal müstahsillerine, tüccara, köylüye kredi açtı ve para tevziatına başladı. Memlekette para azlığından sıkılan esnaf ve köylünün yüzü gülmektedir.

ULUS-DEVLET CEPHESİNDE DURUM: 1937'YE GİDİŞ

* 1926'da iki temel öneri:

* **Islahat:**

“Islahat yapalım. Okul ve hastane gibi tesisler götürelim, ziraatı destekleyelim. Dersimlileri kazanalım (Elazığ Valisi Cemal [Bardakçı] Bey)

* **Fütihat:**

“Dersim bir çıbanbaşdır, derhal halledilmesi gerekir (Hamdi Bey, İbrahim Tali Bey, v.d.)

- * Köylerin uçaklarla yoğun biçimde bombalanması suretiyle hayvan ve ekinlerin telef edilmesi ve köylülerin yüreklerine korku salınması
- * Özellikle sarp tepelerde münferit ev ile mezraların yakılıp yıkılması

* Resmî raporların açık ve kapalı olanları: Terminoloji

* Fütihat önerisi kabul: Dersim için 4 boyutlu harekât planı.

1937'YE GELİRKEN DEVLET KATINDA ZİHNİYET

- Genelkurmay Bşk. Mareşal Fevzi Çakmak: «Dersim'i bir koloni gibi ele alıp idare etmek lazımdır» (Dersim kitabı)
- Başvekil İsmet Paşa: “Bu ülkede sadece Türk ulusu ırksal haklar talep etme hakkına sahiptir. Başka hiç kimsenin böyle bir hakkı yoktur” (Milliyet, 31. Ağ. 1930)
- Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt: “Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır; hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı. Dost ve düşman, hatta **dağlar** bu hakikati böyle bilsinler” (Milliyet, 19 Eylül 1930).

MAHMUT ESAT BOZKURT — ÖDEMİŞ KONUŞMASI

Adliye Vekili Ödemişte mühim bir nutuk söyledi

Mahmut Esat B. Fethi B. in bütün tenkitlerine müdellel cevaplar verdi

Vekil B. muhaliflere tenkitlerinde gayrisamimî
olmamalarını ve şahsî
endişelerle hareket etmemelerini tavsiye ediyor

İZMİR, 17 A.A. — Ödemiş hükümet dairesinde Adliye vekili Mahmut Esat Beyin söylediği ve kesif bir halk kütlesi tarafından derin alâka ile dinlenen ve giddetle alkışlanan nutuk herveği şudur:

Aziz Ödemişliler, muhterem mühtahiplerim,

Hazır şurada birbirimizi bulmuşken Adliye vekili olarak değil, meb'usunuz sıfatıyla konuşmamızı yersiz bulmuyorum. Bozduğum hür havası altında size şunu haber vermek isterim ki Cumhuriyet Halk fırkasının namzedi olarak meb'usluğunuza intihap ettiğiniz Kuzudal Mahmut, yine fırkanın azat kabul etmes bir azası olarak harışmededir. Meb'usunuzun bütün maddî varlığı sen nefecille beraber Cumhuriyet Halk fırkasına maldır, mal olarak istifacaktır. Meb'usunuz günde iki elbise değiştirenler gibi millî İnanatlerini değiştirecek cibiliiyette bir adam değildir. Muhalefet fırkasının İzmirde kuruluşu günlerinde fırkanın uğradığı hakaret faisile iade edilebilirdi. İade edilmedi ise Cumhuriyet Halk fırkası hasım larından değil, tarikten korlitu, aldatılmış temiz yürekli vatandaşların kanından korktu, vatandaş kanı ile zemi hügat yapmaktan takandı; onun için üçünü taribe ve Cumhuriyet İnanlarına bıraktı. Bir kısım vatandaşlar, hakikatın nerede olduğunu yakın

da anlyacaklar, aldatılmış olduklarını görüp anlyacaklardır. Benim bunda güphem yoktur.

**Ebediyen C.H. F. mda
kalacağım çünkü..**

Nişin Cumhuriyet Halk fırkasındanım, nişin orada kalacağım, çünkü ben sızden meb'usluk için rey ahırten Cumhuriyet Halk fırkası azası olarak aldım sız bugün aldatamazdım. Ve

(Devamı 6 ncı sayfada)

H. F. Türk milletine mevkiini iade etti

Cumhuriyet Halk fırkasındanım. Çünkü bu fırka bugüne kadar yaptık larile esasen efendi olan Türk milletine mevkiini iade etti.

Benim fikrim, kanaatım şudur ki, dost ta, düşman da, dağ da bilsin ki bu memleketin efendisi Türktür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır. Dünyanın en hür bir memleketindeyis. Onun adına Türkiye diyorlar. Meb'usunuzun samimî kanaatını söylemesi için bundan daha müsait yer bulunamazdır. Onun için duygularımı saklamıyacağım.

Ben, Cumhuriyet Halk fırkasındanım. Bunun sebeplerinden birisi de şimendifer siyasetidir. Geçen idare milleti gırtlığına kadar borca soktuk ları hade Cumhuriyet Halk fırkası harıçten bir para almaksızın eski idarelerin yedi asırda yaptıkları işin fazlasını Türk parası ile, Türk işçisi ile yedi senede yaptı. Vatanın yarısından fazlasını yedi sene içerisinde demir çemberle ördü.

1937'YE GİRERKEN DERSİM'DE ASAYİŞ DURUMU (5 -22 Aralık 1936 Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları)

- * “Şimdiye kadar hükümet kuvvet ve nüfuzunun giremediği; Kürtlüğün ve şekavetin merkezi sayılan Dersim, ... Türkiye Cumhuriyeti camiasının fethedilmiş ayrılmaz bir parçası haline girmiştir. Bölge asayişinde % 99 nisbetinde salah vardır”. (s. 29)
- * “1934-36 yıllarına ait istatistikler üzerinde yapılan tetkikler, umumi müfettişlik bölgelerinde olguların gittikçe azaldığını, hatta bazı yerlerde asayiş istatistiklerinin 1936 sütunlarının rakamsız hale gelmeye başladığını... göstermiştir”. (s. 71)
- * “Tunceli mintikası: Şükranla arzederim ki asayiş noktasından % 99 salah bulmuştur”. (s. 180).

DERSİM OLAYI NEYDİ?

- * Dersim 1937-38: Ne isyan, ne asayiş olayı, ne tedip/tenkil harekâtı: Son farklılık bölgesinin tasfiyesi
  - * Halkı **Zaza**, dili **Dımılı**, dini **Alevi**
  - * 1915'te 20.000 Ermeni'yi katliamdan kurtardıkları dillerde
  - * Yüksek dağlarla çevrili bu doğal kalenin devletle ilişkileri hep minimumda. Hep yarı-özerk olmuş
- * Dersim her şeyiyle farklı bir yer.

DÖRT BOYUTLU DERSİM HAREKÂT PLANI

- * 1) Maddi altyapı boyutu: **Demiryolu politikası**
- * 2) Toplumsal boyut: **1927 ve 1934 İskan yasaları**
- * 3) İç hukuksal boyut: **1935 Tunceli Kanunu**
- * 4) Uluslararası hukuk boyutu: **1937 Sadabad Paktı.**

1) MADDİ ALTYAPI BOYUTU: DEMİRYOLU POLİTİKASI

Çıktık açık alınla on yılda her savaştan,
On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan;
Başta bütün dünyanın saydığı Başkumandan;
Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan.

- * Tek parti döneminde:
  - * Toplam 3,578 km. demiryolu.
  - * Bunun 3.208 km'si 1940'tan önce
- * Tüm demiryollarının yüzde 78,6'sı Ankara'nın doğusuna oysa orada ticaret yok çünkü üretim yok
- * Çok zor ekonomik koşullarda, çok pahalı bir yatırım
  - * 1929 Bunalımı döneminde, Düyun-ı Umumiye borçları ödenirken
  - * Mareşal F. Çakmak yol yapılmasına karşıyken, Tek Parti doğuda örgüt açmazken
  - * TCDD web sitesi: “[Demiryollarının] Milli güvenlik ve bütünlüğün sağlanması amacıyla dönük olarak ülkeyi sarması hedeflenmiştir”
- * III. Napoléon/Baron Haussmann (1852-70)
- * **Batı:** Sivas 1930, Malatya 1931; **Güney:** Elazığ 1934, Diyarbakır 1935, **Kuzey:** Erzincan 1937.

2) TOPLUMSAL BOYUTU: 1927 ve 1934 İSKAN YASALARI

- * Dersim'in etrafı boşaltılıyor
- * Kürtler batıya sürülüyor
- * Yerlerine muhacirler yerleştiriliyor
- * Asimilasyon politikası başlıyor. Yani, “temsil” ve “temdin”.

3) İÇ HUKUKSAL BOYUTU: 1935 TUNCELİ KANUNU VE 4. UMUMİ MÜFETTİŞLİK

- * Askerî diktatörlük
  - * Vali, korgeneral rütbesinde bir asker (“Korkomutan”)
  - * İstedığı kişiyi ilden sürebilir
  - * Memurların yerine muvazzaf subay atayabilir
  - * İdam cezalarını TBMM’den geçmeksizin uygulayabilir
- * Ayrı bir hukuk düzeni: 4. Umumi Müfettişlik
  - * İddianame sanığa tebliğ edilmez; sanık neyle itham edildiğini duruşmadan önce öğrenemez
  - * Lozan md. 39/5’e rağmen tercüme yapılmaz.

4) ULUSLARARASI HUKUK BOYUTU: 1937 SADABAD PAKTI

* Madde 7:

“Bağıtlı taraflardan her biri; kendi sınırları içinde, diğer bağıtlı tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak veya siyasal rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir” .

1937'de DERSİM'DE ZİHNİYET

- * *“Rum leşkeri geliyor ana. Direnelim mi, direnmeyelim mi?”
“Bilemem. Benim bildiğim, bir kümeste iki horoz olmaz”*
- * Dersim'in en direnişçi aşireti olan Demenanlıların bir gelini:
“Benim aşiretimin 40 tane eli silahlı erkeği var, devlet Dersim'e gelecekmiş, devlet kendini şaşırması olmalı!”
- * Sonuç: 20-21 Mart 1937 gecesi ahşap Harçık Köprüsünün yakılması, telefon hatlarının kesilmesi, civardaki karakolun basılması
- * Sonuç: Dersimliler geçmişte yaşıyor: "Osmanlı gibi gelirler, kışın çekilip giderler" (“sel seferleri”); «Dersim’e sefer olur, zafer olmaz».

HAREKÂT VE SONRASI

- * Korkomutan Abdullah Alpdoğan'ın iki saldırısı püskürtülünce Diyarbakır'dan uçak filoları kaldırılıyor (S. Gökçen).
- * Kurtulanlar: *“Mağaralara iltica etmişlerdi. Ordu zehirli gaz kullandı, mağaraların kapısından. Bunları fare gibi zehirledi. Ve 7'den 70'e o Dersim Kürtlerini kestiler. Kanlı bir harekât oldu”* (İ.S. Çağlayangil'in Nazımiyeli Kemal Kılıçdaroğlu'na demeci)
- * Seyit Rıza, Pazar günü açtırılan Adliye'ye evlerinden getirilen yargıçlarca idama mahkum edilecek. 75'ini geçkin olduğu için yaşı küçültülerek. Önce oğlu asılacak
- * 13.160 kişi ölecek
- * Öldürülenlerin kız çocukları subay ailelerinin yanına evlatlık verilecek (Ermeniler ve Aborijinler)
- * 11.818 kişi sürülecek. 1934 sürgününden farkı: Çekirdek ailenin parçalanması.

DERSİM'DEN BUGÜN'E : DERSİM ÖZEL BİR YER

	CHP ülke geneli %	CHP Tunceli %	En Yakın %
1950	35.2	53.4	46.5
1954	35.2	53.4	46.5
1957	41.1	53.5	34.8
1961	36.7	35.1	35.4
1965	28.7	33.5	26.8
1969	27.3	18.8	23.3
1973	33.2	69.9	14.3
1977	41.3	66.2	17.7
1983	30.6 (HP)	63.5	20.1
1987	24.7 (SHP)	54.8	19.0
1991	20.7 (SHP)	57.9	19.6
1995	10.7	23.3	16.9
1999	8.71	18.3	20.35
2002	19.4	24.6	32.5
Baskın Oran 2007	20.8	16.58	59.9

DERSİM'DEN BUGÜN'E: DERSİM HEP FARKLI BİR YER

- * Dersim, Tek Parti döneminde bütün yaşadıklarına rağmen, aynı partili. Bu partinin Tunceli ilinde aldığı oy, bir-iki ufak istisna dışında, Türkiye genelinde aldığından çok daha yüksek
- * Nazımiyeli parti genel başkanının TRT Avrasya TV mülakatında söyledikleri:
  - * Mensup olduğu Kureyşan Aşireti Zaza değil, Türkmen
  - * Akrabaları arasında Ahi Evren (Nasreddin Hoca) bulunduğu için, Seyyid Mahmud Hayrani üzerinden kendisi Seyyid. (Soner Yalçın, *Hürriyet*, 23 Mayıs 2010)
- * Buna rağmen, üç ay sonraki 12 Eylül 2010 Referandumu
  - * Ülke geneli “Hayır” oyları: % 42
  - * Tunceli ili “Hayır” oyları: % 80.8.

DERSİM: SONUÇ YERİNE

- * Dersim kimliği temel olarak din'le tanımlanıyor

Tek Parti zamanında Hilafet kaldırılıp laiklik getirilince Dersimliler Sünni baskısından kurtarıldıklarına inandılar. Arkasından daha sistematik bir Ulus-devlet baskısı geleceğini bilemezlerdi; ama bunca acıdan sonra?

- * CHP ve “Stockholm Sendromu” meselesi? Ama haksızlık da yapmamalı, tutunacakları dal yok. Kimisi «Zazaca bölücüdür» diyor, kimisi zorla cami yapıyor.
- * Tek Taraflı Aşk: Dersim ve Aleviler çantada keklik?.

KÜRT MİLLİYETÇİLİK İDEOLOJİSİNİN GELİŞMESİ

- * 49'lar tevkifatı (1959): Dış dinamik
- * 27 Mayıs Askerî Darbesinin Etkisi
  - * Baskılar
    - * Cemal Gürsel
    - * Toplama Kampı olayı (01.06.1960): 485 Kürt, Sivas
    - * 55 Ağa Olayı (19.10.1960)
    - * Köy ve yer isimleri
    - * Bölge Yatılı Okulları
    - * Türkü derletme
  - * 1961 Anayasası ve TİP: Türkiyeli, Doğulular Grubu, 70'te CB'a muhtıra, Ekim 70, 4. K.
  - * Eylemler
    - * T-KDP (1961): Dış dinamik
    - * Dergiler
    - * Doğu Mitingleri (1967 ve 69)
    - * Kürtçe alfabe (1968)
    - * DDKO (1969).

DEVİRİMCİ DOĞU KÜLTÜR OCAKLARI (DDKO)

- * Örgütleniş nedeni, biçimi, sınıfsal tabanı k.b.
- * DDKO Haber Bülteni'nden Temalar
  - * D-B dengesizliği, Kürtçe yasağı ve üretim; Halkların Kardeşliği ve beraberliği uğruna kavga; komando baskınları; anayasa maddeleri; Mai Lai katliamı, cop sokmalar, çıplak soymalar, Bask-Kürt, doğum kontrolü
  - * 12 Mart Askerî Darbesinde «Siyasal Savunma»: Resmî tutanaklara geçti
    - * Türkiyeli ve Yurtsever; 5 milyonu bulan Kürt halkı; «iç ve dış sömürgecilik»; ezilen ulus milliyetçiliği öncülü; Kürtçe zengin, Türkçe fakir (antet); MM içinde halkların kardeşliği; Kürt tarihi: 2000 yıl, ata: Medler; M. Kemal telgrafları
  - * Resmî İdeolojinin cevapları
    - * 4 harf
    - * Kart-kurt
    - * «Anayasamız, soyut bir ırkçı görüş yerine birleştirici, ülkücü, ilerici bir milli ırkçılığı kabul etmiştir»
    - * «Bir avuç aydın marifeti»
    - * Geceleri jet uçurma (bugün: Adliye).

Yayınlar

* Özgürlük Yolu (Burkay, 1975)

- * Irak Kürtleri, Ulusal Kurtuluş Savaşları-Vietnam-Kamboçya; ayrılma hakkı; önce Doğulu, sonra Kürt toplumu, Kürt halkı, Türkiye Kürdistanı; Nazım ve O. Veli çevirileri; Yurtsever iyi, milliyetçi kötü; Türkiyeli bir noktadan sonra terk.

* Rızgari (1976)

* Niteliği ve Temalar

- * Self determinasyon hakkı; Sadabad Paktı md. 7; Lozan: emperyalist paylaşım; Kemalizm anti emperyalist değil
- * Ezen-Ezilen Ulus Milliyetçiliği: Kötü ve İyi
- * Sömürge Teorisi:
  - * Niye «emperyalizm» değil?
  - * «Sömürge» ve «sömürü»
  - * Sol dışladı.

KÜRT MİLLİYETÇİLİK HAREKETİNİN GELİŞMESİ

* 12 Eylül'ün Etkisi

- * İşkence - İ. Öztrak: İşkenceden 15 ölüm var (16.03.82); Diyarbakır askerî savcısı: 30 ölüm. Sıkıyönetim Mahkemesi: «İşkence, sanıktan doğru cevap almak için yapılmaktadır». Adalet Bakanı Nejat Eldem: «Son 5 yılda işkenceden 5138 soruşturma yapıldı, 439'u hüküm giydi (26.09.85).

- * Tuğg. Altay Tokat: «Benim hukukum uygulanırsa buralarda ot bile bitmez» (bomba)

- * 2932 s. Kanun

- * Köy yakmalar (30'lar yönetmeliği) ve göç. Önce kentlere, sonra metropollere

* Özal Ekonomisi

- * Sınıf faktörü+Etnik faktör; Ege'de Kürt yoğunlaşması ve sonuçları

* Uluslararası Gelişmeler

- * İntifada; Vietnam (yakma); AGİK; Irak özerkliği ve 88 ile 91 göçleri; Körfez S., Ç.Güç; Bulgaristan isimler

* Resmî İdeolojide Aşamalar ve Aşamamalar

- * Aralık 91 Demirel ve İnönü; TBMM'den ihraçlar (Zana yemini); PKK vs. Hizbullah

- * Nevroz'u yasaklama, Kürt Enstitüsü kurdurtmama.

PKK: BAŞARI SEBEPLERİ

- * Güce ve silaha tapan feodal toplumda korku saçtı
- * Geçmişî olan devlet baskısı Kürtleri tercihe zorladı
- * Rakip hareketleri devlet «eşit» biçimde ezdi, PKK tekel oldu
- * Halk komiteleri kurdu
- * Askerî olarak başarılı oldu (→95)
- * Kırılan gururu tamir etti.

KÜRT MESELESİNİN ÇÖZÜLEMESİNİN SONUÇLARI

* Yurt içinde

* Ekonomik: C. Çiçek: «Terör kaybı 1 trilyon dolar». Ticaret yapılamaz hale geldi (D.Ergil ve B.Tanör)

* Siyasal: Askerî diktatörlük

* Toplumsal:

* Kürtler yabancılaştı (kronolojik kural)

* Uyuşturucu ticareti patladı

* Büyük kentlerde ahlak, anarşi

* Sevres Paranoyası zirveye çıktı. Kemalizm en tutucu ideoloji

* Hukuksal

* Çifte hukuk (gözaltı süresi iki misli, TMK gereği taş atan çocuklar ağır ceza, görüş yasağı...)

* Yurt dışında

* İnsan hakları baskıları, AB'ye girememe

* Yumuşak karın

* Moskova'da Kürt Evi (Çeçenlere yardım), Kıbrıs'a füze

* Tüm komşulara karşı zayıflık

* Haklı davaları savunamama.

KÜRT POLİTİKASI – BİR ÖZET

- * Milli Mücadele Dönemi (1919-23):
  - * İkrar
- * 1924-91 :
  - * İnkâr
- * 1992-2001:
  - * Baskı, yargısız infazlar
  - * Ayrımcılık,
  - * Sınırlı tanıma,
  - * Sınırlı reformlar,
  - * Faşist tepki («Kürtlerden alışveriş yapmayın, kız alıp vermeyin»),
  - * Derin Devlet'in yükselişi
- * 2001-2004 ve 2008 sonrası
  - * AB Uyum Paketleri
  - * Tepkiler
    - * Nisan 2005: «Sözde Vatandaş» (Asim→Ayr); Taş kaldıran kız, Dolapdere.

ÇÖZÜM NİYE BU KADAR ZOR ?

- * Kemalizm (özellikle CHP, TSK, Yargı)
  - * 1930'larda kalmak istiyor
    - * Sevres Paranoyası
    - * Ayrıcalıkları yitirmek
    - * Derin Devlet'in tasfiyesini engelliyor
    - * Kürtlere kötü örnek
      - * Kişiyi putlaştırma
      - * «Şiddet kullanımı vs. Reform ve yumuşak güç» bizzat iktidar/devlet tarafından yürütülüyor
- * Kürtler
  - * «PKK biterse eski inkara dönülür»
  - * PKK'dan korku
  - * Derin PKK var
  - * Kürt toplumundaki burjuvalaşma/farklılaşma çok yeni.

NASIL BAKMAMALI / BAKMALI?

* Olumsuz:

- * «Verirsem daha çok ister». Oysa vermeyince aşırılıklar tetikleniyor («Öz Savunma Gücü»)
- * Kürt sorunu = PKK sorunu, terör sorunu
- * Kürt sorunu = Ekonomik sorun
- * Kürt sorunun önlemek = K. Irak'ı önlemek
- * «Her şey eskisi gibi olabilir»

* Olumlu:

- * İki şey aynı anda:
  - * Doğu'ya ekonomik paket (aş-ış)
  - * Kürt alt kimliğine saygı, üst kimliğin değişmesi.

KÜRESELLEŞME ORTAMINDA KÜRT MESELESİ: BAĞIMSIZLIĞA GİDER Mİ ?

- SAYI	→	12 m. (+), ayrılımacı az (-)
- YOĞUNLUK	→	D ve GD (+), İstanbul (-)
- TARİHSEL SÜREKLİLİK	→	(+)
- MOTİVASYON		
- Dış Etkenler		
- Jeopolitik Konum	→	Sınırdaki (+), çıkışı yok (-)
- İrredantizm Olanağı	→	K. Irak (+), farklı (-)
- Uluslararası Konjonktür	→	İnsan hakları (+), entegrasyon, küres. (-)
- İç Etken: BEKLENTİ		
- Ekonomi		
- Kimlik		